

РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Раїса Кравченко,

*викладач Школи соціальної роботи
Національного університету
“Києво-Могилянська академія”*

Надія Кабаченко,

*кандидат філософських наук,
доцент Школи соціальної роботи
Національного університету
“Києво-Могилянська академія”,*

Ольга Васильченко

*магістр соціальної роботи, викладач
Київського інституту соціальних
та общинних працівників*

- Коротка характеристика законодавчої бази діяльності недержавних організацій соціальної сфери.
- Визначення термінології у відповідності до чинних законодавчих актів.
- Огляд основних видів діяльності громадських організацій, які працюють у соціальній сфері, та особливості кожного з них в Україні.
- Особливості організації та діяльності груп самодопомоги.
- Аналіз етапів розвитку та рівнів життєдіяльності НДО.
- Визначення ролі НДО у розв’язанні соціальних проблем територіальних громад.
- Характеристика форм співпраці НДО з органами місцевого самоврядування.

Складний період соціальних трансформацій та економічної нестабільності, який переживає Україна сьогодні, позначився па розвиткові нових форм участі громади у розв’язанні соціальних проблем. На відміну од країн Заходу, в Україні агенції та установ, котрі працюють для користувачів послуг соціальних служб на комерційних засадах, небагато. Студентові, який цікавиться недержавними організаціями соціальної сфери, навряд чи спаде на думку, що мова йде про агенції прибуткові. Справді, під словами “недержавні організації соціальної сфери (далі НДО)” розуміємо неприбуткові, не керовані державою, некомерційні організації, які декларували вирішення соціальних проблем узагалі чи проблеми окремих груп користувачів як свою місію. В Україні більшість із таких організацій роблять лише перші кроки, проте продовжують свою роботу й ті НДО, що користуються значною державною підтримкою ще з часів повоєнних.

Ця глава є спробою зробити огляд діяльності в Україні тих НДО, що працюють у соціальній сфері.

ПОНЯТТЯ “НЕДЕРЖАВНА ОРГАНІЗАЦІЯ”

Незважаючи на те, що визначення “недержавна організація” чи “недержавна неприбуткова організація” (НДО) є найбільш вживаним, воно не має юридичного застосування як в Україні, так і в інших країнах. Вчені та спеціалісти активно звертаються до цього поняття саме тому, що воно є досить широким і дозволяє підкреслити саме той факт, що йдеться не про державні організації та інституції.

З точки зору існування демократичного суспільства останнє має вирішальне значення, бо демократія без громадянського суспільства існувати не може.

Громадянське суспільство — це умовний простір між громадянином і державою, де існують і активно діють з метою виявлення та захисту інтересів громадян різноманітні організації, партії, асоціації, фонди тощо, де відбувається узгодження та реалізація інтересів різних суспільних груп. І це має надзвичайне значення, бо ринок не є механізмом, орієнтованим на соціальні цілі.

Часто вживають також термін “третій сектор”, але це є характернішим для США, де прийнято виділяти ще два сектори: державний та прибутковий.

На рівні окремих держав зберігаються специфічні терміни: для США це non-governmental organizations (NGO), non-profit sector, для Німеччини — Vereine, для України — це громадські організації згідно з Конституцією та відповідним законом (недержавні неприбуткові організації утворюються й діють з метою захисту прав чи інтересів своїх членів, третіх осіб, надання певних послуг тощо).

Історія розбудови інноваційних агенцій та програм соціальної сфери на Заході свідчить, що головною рушійною силою цих перетворень були і залишаються недержавні організації. Громадські організації західних країн — то невід’ємна складова громадянського суспільства, де кожен громадянин або об’єднання громадян має змогу висловити і відстоювати точку зору, що не збігається, або часто вступає у протиріччя з офіційною. Скажімо, у Великій Британії (яку можна за кількістю населення зіставити із Україною) у 1992 році бюджет усіх НДО складав 17 мільярдів фунтів стерлінгів, кількість оплачуваних працівників дорівнювала 250 000 (при роботі на повну ставку). Тобто приблизно один із 200 британців працював у НДО. Останні ж дані свідчать про те, що більше половини дорослого населення — 23 мільйони — працюють добровольцями (чи то у державних закладах соціальної сфери, чи у НДО).

У нашій країні слова “недержавна організація” асоціюються із усталеним стереотипом — “комсомол”, “партія”, “піонерська організація”. Бути членом такої організації неprestижно, часто у громад-

ській свідомості виникає антитеза “державний службовець, фахівець — працівник недержавної організації”. Як і у сфері комерційній, велика частка діяльності НДО не підлягає контролю та професійному аудиту з боку державних контролюючих органів: скажімо, якщо НДО надає послуги певним групам клієнтів (послуги з різних видів реабілітації і терапій), здебільшого це відбувається без отримання відповідної державної ліцензії, значить, не перевіряється якість послуги, рівень кваліфікації фахівця, наявність обладнання та його відповідність нормам для такого обладнання тощо. Послуги НДО, як правило, частково заповнюють ніші у сфері послуг для користувачів у державній системі допомоги: саме НДО розробляють та апробують пілотні моделі та схеми роботи з клієнтами, відповідні види послуг можуть бути невідомими працівникам державних агенцій узагалі — отже, немає органів, які б могли проводити фаховий аудит чи видавати ліцензії на певні види допомоги користувачам.

Соціальна сфера України в останні роки переживає період великих змін. І, мабуть, чи не найважливіша з них — це виникнення великої кількості різноманітних недержавних організацій, зростання їхньої активності та впливу на різні сторони життя суспільства. Так, наприклад, за даними **В. Полуйка**, 80 % організацій, які діють у Західній Україні, — це новостворені організації, лише кожна десята з них існувала за часів радянської влади [12].

Можна виділити низку причин, що обумовлюють процес розвитку недержавних організацій у соціальній сфері України:

- криза тоталітарної держави та системи соціального захисту;
- зростання недовіри до існуючих державних інституцій та закладів;
- неможливість виконання державою взятих на себе зобов’язань у сфері соціального захисту;
- прагнення людей реалізувати свої інтереси та задовольнити наявні потреби;
- намагання знайти інших людей, що мають аналогічні проблеми.

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Громадські організації соціальної сфери керуються у своїй діяльності тими самими законодавчими актами України, що й об’єднання третього (неприбуткового) сектора взагалі: передусім, Конституцією України, чинними законами України “Про місцеве самоврядування в Україні”, “Про об’єднання громадян”, “Про благодійництво та благодійні організації”, “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”, “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”, “Про статус ветеранів

війни, гарантії їх соціального захисту”, “Про оподаткування прибутку підприємств”, “Про молодіжні й дитячі громадські організації” та підзаконними актами, прийнятими Кабінетом Міністрів України та іншими підрозділами державної виконавчої влади для визначення механізму виконання зазначених вище та інших законів [10].

У статті 36 Конституції України сказано: “Громадяни України мають право на свободу об’єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів”. Отже, маємо базове визначення форм самоорганізації громадян України (політичні партії та громадські організації), а також цілі цих об’єднань.

Закон “Про об’єднання громадян” [8], прийнятий 1992 року, повторює назви двох форм об’єднань громадян — політичні партії та громадські організації, а також визначає, що за своїм статусом об’єднання громадян поділяються на всеукраїнські, місцеві та міжнародні. Всеукраїнські громадські організації поширюють свою діяльність на територію всієї країни, мають філії у більшості регіонів та реєструються Міністерством юстиції України. До місцевих належать

ті об’єднання, діяльність яких поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці або регіону, та зареєстровані відділом юстиції місцевої державної адміністрації. Міжнародною може бути організація, діяльність якої поширюється на територію України та ще принаймні однієї іншої держави, реєструється Міністерством юстиції України. Територію діяльності та орган, де організацію зареєстровано, об’єднання громадян визначає самостійно.

Стаття 10 Закону “Про об’єднання громадян” регламентує створення та роботу спілок (союзів, асоціацій) об’єднань громадян, а також форми співпраці окремих НДО.

Порівняйте:

“Установити, що всеукраїнськими громадськими організаціями інвалідів, підприємства яких звільняються від сплати податку на прибуток з операцій від продажу товарів (робіт, послуг) відповідно до пункту 7.12.1 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” є Українське товариство глухих, Українське товариство сліпих та Союз організацій інвалідів України” — Пункт 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 року за № 1137 “Про всеукраїнські громадські організації інвалідів, підприємства яких звільняються від сплати податку на прибуток з операцій від продажу товарів (робіт, послуг)”.

та:

“...Усі об’єднання громадян рівні перед законом”. — Стаття 36 Конституції України.

Тимчасовим положенням “Про кредитні спілки”, затвердженим Указом Президента України від 20 вересня 1993 року за № 377, визначено ще одну форму недержавної організації, що міститься у назві документа. По суті, регламентуються принципи фінансової взаємодопомоги групи, до якої входять не менш як 50 громадян. Проте НДО такого типу не є типовими для соціальної сфери.

Проблемами соціальної сфери України займаються недержавні неприбуткові організації, які, за законодавством України, можуть мати такі форми:

- громадські організації,
- благодійні організації,
- благодійні фонди,
- кредитні спілки.

Закон України “Про благодійництво та благодійні організації” від 16 вересня 1997 року за № 531 визначає форми та базові засади благодійництва у нашій країні. Закон визначає головні напрямки благодійництва, чільне місце відведено сприянню у вирішенні соціальних проблем: поліпшенню матеріального становища отримувачів благодійної допомоги та сприянню соціальної реабілітації користувачів. Дається визначення форми НДО, що виконує благодійницьку місію: благодійна організація [9].

Популярною формою НДО соціальної сфери є благодійний фонд, проте окремого закону, який би регламентував його діяльність, немає, чинними є “Тимчасові правила реєстрації благодійних фондів”, затверджені наказом Міністра юстиції 24.03.95 за № 87/623.

КІЛЬКІСТЬ ТА ВИДИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

За даними Довідника Творчого Центру “Каунтерпарт” [7], НДО обрали собі такі місії у галузі соціальної сфери (у відсотках від загальної кількості НДО): захист інтересів та їх лобіювання — 2,9 %, робота з молоддю — 5,4 %, робота з жінками — 3 %, захист інтересів та робота з ветеранами — 3,4 %, проведення соціологічних досліджень — 0,6 %, реабілітація, охорона здоров’я — 6,8 %, розв’язання проблем інвалідів — 7,8 %, вирішення проблем сім’ї, дітей, сиріт — 7,6 %, допомога людям похилого віку, пенсіонерам — 2,8 %, розв’язання проблем Чорнобильської ава-

Усього в нашій країні, за даними Довідника неурядових організацій України, укладеного Творчим Центром “Каунтерпарт”, зареєстровано 18 тисяч НДО. З них до Довідника занесено дані лише 2659 НДО як таких, що “активно діють та займають досить вагоме місце в третьому секторі України”. Довідник містить також аналіз місій НДО, груп населення, з якими працюють неурядові організації, дані про ресурсні центри, що є джерелом підтримки для НДО.

рії — 2 %, милосердя — 1,8 %. Тобто, за даними ТЦ “Каунтерпарт”, місії 44,1 % НДО із 2659 організацій, занесених до Довідника, присвячено вирішенню проблем соціальної сфери. Не зрозуміло, чи перетинаються місії, спрямовані на вирішення проблем інвалідів, реабілітацію та охорону здоров’я, а також милосердя, проте усі вони, однозначно, належать до соціальної сфери.

Найтиповіші громадські організації, чия місія спрямована на розв’язання соціальних проблем, на Заході класифікують таким чином:

- організації за місцем проживання;
- групи само- та взаємодопомоги;
- організації, які надають послуги певним групам клієнтів;
- групи, створені для лобіювання;
- групи, які мають за мету медичні та соціальні дослідження;
- “парасолькові” чи посередницькі організації, створені для координації діяльності інших груп та забезпечення їх ресурсами.

Повніший довідник було укладено 1997 року Ресурсним центром розвитку громадських організацій “Гурт” [6] за матеріалами Ліги ресурсних центрів громадських організацій України “Громада”. Тут подано відомості про 3821 недержавну неприбуткову організацію. Напрямки діяльності організацій (у соціальній сфері) подано таким чином: реабілітація, медицина — 8 %, права людини — 8 %, жіночі — 5 %, ветерани, інваліди — 12 %, благодійність — 5 %, чорнобильські організації — 5 %, діти, молодь — 12 %. Усього 55 % НДО із представлених 3821 організації займаються проблемами соціальної сфери.

Таку розбіжність стосовно віднесення діяльності НДО до соціальної сфери можна пояснити браком чітких критеріїв класифікації недержавних організацій, скажімо, не виключено, що такі місії як надання інформації (4,7 %), робота з навчальними інституціями (6,2 %), проведення наукових досліджень (3,6 %) у першому із зазначених довідників також спрямовані на розв’язання соціальних проблем.

На жаль, опубліковані дані не дають змоги провести чіткий аналіз діяльності НДО соціальної сфери в Україні за загальноприйнятими критеріями та порівняти роль НДО у розв’язанні проблем соціальної сфери у нашій країні та країнах дальнього і ближнього зарубіжжя.

Характерними, проте, є дані про відсоток організацій, створених для проведення соціологічних досліджень — 0,6 %. Ця цифра дозволяє припустити, що динаміка третього сектора в Україні вивчена недостатньо. Адже на Заході роботу громадських організацій вивчають спеціальні дослідницькі центри, особливо такі дослідження набули поширення у Сполучених Штатах — тут кілька сотень університетів увели до своїх програм навчальні курси щодо розвитку НДО. В Україні ж розвиток НДО, соціальної сфери включно, вивчають дослідницькі підрозділи та організації, що самі мають статус недержавних.

Приклади успішної роботи НДО

Місцеві осередки **Українського союзу інвалідів** можна назвати успішними організаціями за місцем проживання.

Громадська організація родичів психічно хворих із міста Києва **“Надія”** — чудовий приклад групи само- та взаємодопомоги.

Благодійний єврейський фонд **“Турбота-Хесед-Авот”** можна віднести до успішних організацій, що надають послуги перестарілим громадянам.

Київська міська організація **“Церебрал”** успішно лобіює позитивні зміни у державному обслуговуванні киян, хворих на ДЦП.

Благодійний фонд **“Дослідницький центр соціальної політики”** не лише видає чи не найпопулярніший серед фахівців науковий часопис **“Соціальна робота і соціальна політика”**, а й відомий завдяки численним дослідженням у галузі соціальних проблем.

Успішним прикладом “парасолькової” або посередницької організації соціальної сфери можна назвати **Український Червоний Хрест**, який має філії в усіх регіонах України і в свою чергу входить до Міжнародного Червоного Хреста.

Здебільшого це відбувається у мережі ресурсних центрів недержавних організацій, які працюють за фінансової підтримки міжнародних фондів, таких як Фонд “Відродження”, Фонд Ч. С. Мотта, Альянс міжнародного розвитку Counterpart (USAID), Жіночий консорціум США та інші.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НДО В УКРАЇНІ

Особливостями діяльності громадських організацій у соціальній сфері є:

- невелика чисельність їхніх членів;
- недостатній досвід роботи і спілкування як їх членів, так і керівників;
- орієнтація на перерозподіл ресурсів лише на користь власних членів;
- неготовність до співпраці з іншими організаціями та структурами, які діють у соціальній сфері.

Виділяють низку обставин, що спричинили низькі темпи становлення НДО в Україні:

- брак традицій громадянського суспільства, сприйняття НДО населенням як посередника від імені держави;
- погана поінформованість населення про суть діяльності НДО;
- брак чіткого правового забезпечення діяльності НДО;
- розрізненість НДО;
- невикористані резерви щодо взаємодії з державними структурами, діловими колами, міжнародними недержавними організаціями;
- суб’єктивний фактор — амбіційність і вузькість інтересів деяких керівників НДО, низький рівень внутрішньої демократії.

Важливим моментом, який характеризує становище громадських організацій, є брак інформації про їхню діяльність. **Дослідження, присвячене вивченню організацій та закладів, що займаються соціальною роботою в Подільському районі м.Києва**, яке проводилось Школою соціальної роботи Києво-Могилянської академії, засвідчило, що на практиці часто існує ситуація, коли соціальний працівник, працюючи в державній агенції, не володіє інформацією про структури чи організації соціальної сфери, які діють у районі, де він працює, чи в місті.

Це пов'язано, з одного боку, з тим, що самі організації чи групи не мають фінансових можливостей для поширення інформації про свою роботу, а також з тим, що відсутні моделі чи технології організації та координації діяльності професіоналів, громадських організацій та груп взаємодопомоги, які працюють в одному напрямку, з іншого боку. Є спроби налагодити співпрацю громадських організацій, фондів, державних соціальних служб та інших структур шляхом створення координаційних рад. Така рада, наприклад, по роботі з дітьми-інвалідами діє при департаменті з гуманітарних питань при міськвиконкомі м. Івано-Франківська.

Але на сьогодні не існує законодавчих механізмів, які б дозволяли громадським організаціям використовувати бюджетні кошти, які направляються в соціальну сферу. Ці кошти розподіляються і використовуються самими чиновниками згідно зі своїми власними міркуваннями та інтересами.

Разом з тим вже є **проекти, які реалізуються спільними зусиллями як громадських, так і державних організацій**. Наймасштабнішим із них буде проект “Упровадження підходу “підліток-підлітку” в освітню систему України для формування здорового способу життя у молодих людей”, підготовлений на основі співпраці ООН з науковим методичним Центром превентивного виховання Академії педагогічних наук України в рамках програми профілактики СНІДу. Проект здобув грант Фонду Тернера (США) й отримав фінансування в обсязі 1 млн доларів США. Проект реалізовуватиметься протягом 1999—2001 рр. й охоплюватиме 15 тисяч шкіл України.

Інноваційний характер цього проекту пов'язаний із розробкою нових форм і технологій подачі інформації підліткам, визначенням підлітків-лідерів і підготовкою їх як тренерів, оскільки традиційні способи передачі інформації від дорослого до підлітка не ефективні для профілактики СНІДу. Програма дає новий імпульс розвитку шкільної системи самоуправління, дитячих закладів, де проводитиметься підготовка тренерів-підлітків.

Цю роботу проводитимуть як державні організації, серед яких міністерства освіти, охорони здоров'я, внутрішніх справ, у справах

сім'ї та молоді, Дитяча академія наук та ряд недержавних організацій України [4].

Громадська організація може бути заснованою під впливом емоційного піднесення, значної події і тихо гаснути, або працювати за інерцією — щоквартально складати податкові звіти та й годі, може стати “кишеньковою” організацією — функціонувати задля задоволення політичних амбіцій чи відмивання коштів. Проте не закриватися і продовжувати “перебувати на обліку”. Та чи бути життєздатною? На наш погляд, можна визначити **кілька рівнів життєздатності НДО**:

виживання, продовження поточної діяльності;
розвиток та розширення програм;
зменшення залежності (передусім фінансової);
розбудова системи підтримки (профільних агенцій, з якими співпрацює НДО, та групи людей, які можуть надати їй всебічну підтримку: інформаційну, фахову, фінансову, офіційне та неформальне лобіювання інтересів на різних рівнях тощо);
створення “непотоплюваної” організації як феномена суспільного життя регіону чи країни, без якої не можна уявити існування та розвиток соціальної сфери взагалі.

При цьому на життєздатність НДО впливає багато факторів: чітко визначена місія, сформульована як результат усвідомлення значимої як для членів організації, так і для суспільства взагалі соціальної проблеми, висока мотивація ініціаторів створення НДО, чітка структурна побудова і сильний лідер, активна позиція організації щодо вивчення, здобуття та раціонального використання всіх груп ресурсів, стратегічне планування, налагодження контактів на всіх рівнях, “прозорість” у роботі НДО для членів організації та для громади тощо. На кожному рівні свого розвитку НДО соціальної сфери не може не вступати в контакти з державними структурами:

1 рівень — реєстрація у виконавчих органах самоврядування, щоквартальне звітування про фінансову діяльність перед податковою інспекцією, здебільшого — оренда приміщення, що перебуває у власності держави;

2 рівень — окрім зазначеного вище, пошук односторонніх, фахівців чи клієнтів через державні агенції, контакти з профільними державними науковими установами для професійного аудиту або для лобіювання змін у теоретичних підходах та при підготовці нової генерації фахівців;

3 рівень — окрім зазначеного вище, усвідомлення своєї ролі у вирішенні соціального замовлення та лобіювання державного фінансування програм;

4 рівень — окрім зазначеного вище, розробка цільових проектів разом із профільними державними установами, створення спільних координуючих органів для розв'язання проблеми, встановлення стабільних контактів із державними установами, усвідомлення переваг використання різних можливостей та важелів впливу при розв'язанні соціальної проблеми, координація зусиль;

5 рівень — окрім зазначеного вище, лобіювання законодавчих змін із застосуванням добре відпрацьованих офіційних та неформальних скоординованих методів впливу.

ГРУПИ ВЗАЄМОДОПОМОГИ

Навіщо потрібні групи взаємодопомоги?

Новим явищем у соціальній сфері пострадянського суспільства стала діяльність організацій **самодопомоги чи взаємодопомоги** (останній термін є точнішим, бо функціонування таких груп базується на основі взаємної участі їхніх членів у розв'язанні проблем, обміні знаннями та досвідом). Однією з перших організацій такого типу в Україні були анонімні алкоголіки, які започаткували свою роботу, спираючись на досвід подібних американських груп, історія яких бере витoki з 1930 року.

Участь у групі спрямована на досягнення таких цілей:

- вихід з ізоляції,
- набуття впевненості,
- можливість говорити про свої проблеми,
- знайти товаришів, які розуміють твої переживання,
- навчатися в інших,
- знайти підтримку,
- вивчити себе за допомогою інших,
- навчитися обговорювати свої проблеми з сім'єю та друзями (за визначенням **Рези Малецькі** на семінарі “Самодопомога”) [5].

Людина може реалізувати особистий потенціал розвитку лише тоді, коли професійні працівники (лікарі, психологи, соціальні працівники), родичі та друзі орієнтуються на міжособові стосунки прийняття, поваги й тепла до неї, поки вона перебуває в складному становищі. Але іноді необхідну підтримку важко знайти як у колі сім'ї, так і в формальних організаціях, що часом надто заорганізовані й чекають від людини виконання певної ролі за старою схемою.

Розширення можливостей особистісної реалізації може відбуватися також через взаємини в *спільноті* — “групі індивідів або сімей, члени якої поділяють певні цінності, мають спільні інтереси або користуються послугами тих самих служб та організацій, або живуть в одній місцевості” (Р. Баркер [1]).

Групи взаємодопомоги в спільноті залучають волонтерів та інших громадян до процесу прийняття рішень, планування роботи соціальних служб, координації з професіоналами та службами працевлаштування. Такий процес сприяє поділу відповідальності та контролю між державними організаціями і групами взаємодопомоги в спільноті.

Види груп взаємодопомоги

На основі класифікації Аллана Брауна [3] можна аналізувати роботу груп, які діють у багатьох напрямках соціальної сфери.

У сфері фізичного здоров'я засновуються групи, метою яких є задовольнити потреби людей, що мають певні проблеми, пов'язані зі здоров'ям, чи доглядають за хворими родичами. Досвід подібної роботи мають працівники Житомирської обласної психіатричної лікарні № 1, де діє товариство родичів “Підтримка” [11]. Також це групи жінок, хворих на рак молочної залози, групи для людей, хворих на СНІД.

Емоційне та психічне здоров'я. Групи для осіб хворих на шизофренію та групи дівчат-підлітків і жінок, які зазнали сексуального насильства.

Групи для членів сім'ї, де є діти з фізичною інвалідністю, діти із труднощами в навчанні. Такі групи діють на основі Благодійного товариства допомоги інвалідам та особам з інтелектуальною недостатністю “Джерела”, в школі “Життя” (м. Київ).

Зміна поведінки. Групи є активним засобом впливу на людей з різними видами залежності. Це групи анонімних алкоголіків, які працюють у відділеннях “Соціотерапії”, людей із наркотичною залежністю.

Життєві зміни та їхні наслідки. Це зміни, які вимагають від людини пристосування. Такою групою є група безробітних у Центрі працевлаштування Мінського району м. Києва.

Освітні групи. До них можна віднести групи, чия діяльність спрямована на організацію дозвілля, молодіжні групи, що діють при міських та районних Центрах по роботі з молоддю.

Групове життя. В денних центрах та в закладах інтернатного типу також діють різноманітні групи, спрямовані на задоволення потреб своїх членів.

Групи самопомоги можуть діяти самостійно, також у їх створенні чи роботі можуть брати участь соціальні працівники, але роль, яку вони відіграють у групі, може бути різною. Якщо група будується на засадах самоуправління, то соціальний працівник скоріше відіграватиме роль консультанта; можлива і така ситуація, коли на етапі створення групи він відіграє роль лідера, а потім у процесі розвитку групи передає свої функції членам групи.

Приклад діяльності групи самопомоги

Як група взаємодопомоги почала свою роботу

На прикладі чотирирічної роботи “Клубу спілкування” клінічного відділення № 7 Київської міської психіатричної лікарні можна простежити етапи впровадження реабілітаційних програм поза межами лікарні.

Поштовхом до створення групи взаємодопомоги користувачів служб психічного здоров'я став курс семінарів “Нові послуги в сфері охорони психічного здоров'я”, які проводила Школа соціальної роботи Національного університету “Киево-Могилянська академія” спільно з програмою

Європейського Союзу TEMPUS. Метою цього курсу був розгляд моделей служб охорони психічного здоров'я у спільноті. У роботі семінарів брали участь користувачі служб охорони психічного здоров'я, професіонали (лікарі, медичні сестри, психологи) та родичі користувачів. Професіонали, які зібралися на навчання, добре розуміли, що можливості антипсихотичної терапії обмежені, потрібні нові форми роботи з користувачами в спільноті.

Після закінчення роботи навчальної програми користувачі виявили бажання продовжити зустрічатися разом, а декілька з них почали готуватися до вступу на модульний курс із практичної соціальної роботи, організований у Школі. Троє користувачів стали студентами цього модульного курсу.

Форми роботи групи та їх організація

Група у повному складі працює щоп'ятниці, проте її члени підтримують особисті контакти протягом тижня за межами групи: разом відвідують виставки та концерти, влаштовують поетичні вечори та беруть участь у фотовиставках і виставках художніх картин.

Як правило, зустрічі складаються з двох частин: перша — психологічна, а друга — клуб спілкування, де учасники групи за чашкою чаю читають один одному вірші, співають пісні, розмовляють на теми, що цікавлять усіх. Члени групи зацікавлено ставляться до проблем один одного та разом шукають шляхи їх розв'язання. І головне: робота в групі змінює ставлення її учасників до себе та до навколишнього світу.

Ціннісні засади членів групи

Оскільки йшлося про те, що члени групи взаємодопомоги мусять поділяти певні спільні цінності, ми спробували з'ясувати ціннісні пріоритети учасників нашої групи.

На запитання: "Що є важливим для Вас?" члени групи взаємодопомоги користувачів служб психічного здоров'я (14 осіб) мали з запропонованого переліку 73 цінностей вибрати 10 понять. Кожний член групи проголошував усім власний список найважливіших для нього понять, а група ставила питання чи просто обговорювала найгостріші проблеми. Така робота тривала півгодини, після цього членам групи було запропоновано вибрати 5 цінностей із 10. Знову кожен за бажанням проголосив власні варіанти, а члени групи обговорили пріоритети. За тією ж схемою було виокремлено 3 цінності з 5.

Після останнього етапу групової роботи ми отримали такий перелік:

- свобода і незалежність (5),
- внутрішня гармонія (4),
- творчість і мистецтво (5),
- розв'язання найважливіших проблем (5),
- релігія (2),
- мудрість (1),
- наявність сім'ї (2),
- близькі взаємини (3),
- спокійна робота (2),
- динамічна робота (1),
- співробітництво (1),
- природа (3),
- спільнота (2),
- правда (3),
- симпатія (2).

РОЛЬ НДО У РОЗВ'ЯЗАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ТА ФОРМИ СПІВПРАЦІ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Оскільки НДО соціальної сфери є неприбутковими, отримання власних надходжень від заснованих комерційних структур — а саме таким Закон “Про об’єднання громадян” передбачає базове джерело їх підтримки — є проблемним, співпраця з державними агенціями соціальної сфери є однією з головних засад життєздатності для таких організацій. Загалом, кошти для тривалого успішного функціонування об’єднання громадян, що працюють у соціальній сфері, надходять від власних підприємств та комерційних структур, засновниками яких є НДО, значною допомогою є внески благодійників (цільові, для реалізації окремих програм, або такі, що надаються на розвиток), інноваційні проекти отримують підтримку міжнародних організацій та фондів.

Варто відзначити, що в багатьох європейських країнах існує так звана **“контрактна” система** стосунків між державними та недержавними організаціями. Це означає, що з-поміж тих організацій, які отримали ліцензію в місцевому органі влади, може бути відібрано декілька організацій, яким передаються на обслуговування громадяни, що мають право на державне соціальне обслуговування. Як правило, це відбувається на конкурсній (тендерній) основі; із переможцем конкурсу (тендеру) укладається контракт, у якому визначаються умови й порядок надання допомоги. Контракт передбачає взаємні зобов’язання обох сторін, форми звітності та контролю.

Отримання контракту від місцевих органів влади є престижним для недержавної організації, й організації конкурують між собою за отримання таких контрактів. Це забезпечує їм фіксовану частину фінансування. При цьому держава залишає за собою право визначати перелік клієнтів, яким має надаватися соціальне обслуговування й обсяги соціальних послуг. Недержавна організація щомісячно звітує перед державною соціальною службою, а двічі на рік відбуваються перевірки якості надання соціальних послуг в організаціях, що працюють за контрактом. Одна перевірка — запланована, одна — без попередження. Інформація про результати перевірок доводиться до відома широкої громадськості (через місцеві засоби масової інформації).

В цілому **взаємодія** між державними органами та недержавними соціальними службами може бути чотирьох типів:

- *фінансового* (гранти, заробітна платня і гонорари, непряма допомога, натуральна допомога);
- *регулятивного* (встановлення стандартів та ліцензування);
- *надання послуг* (обмін інформацією, зверненнями, консультування, координація і планування, **контракти** і спільні дії);
- *політичного* (представництво інтересів та проведення кампаній) [2].

На відміну від західної практики, українські НДО соціальної сфери не мають можливості брати участь у тендерах на отримання бюджетного фінансування для надання послуг користувачам. Здебільшого вони не отримують фінансової підтримки від держави — здебільшого, бо така практика не закріплена законом. Проте, серед організацій соціальної сфери можна виділити організації ветеранів війни, Українське товариство глухих (УТОГ) та Українське товариство сліпих (УТОС), які отримують фінансування для своєї базової діяльності. Ці організації працюють кілька десятиліть, мають розгалужену систему, що при бажанні охоплює кожного громадянина із зазначених категорій. УТОС та УТОГ — це, окрім суто адміністративних структур, що працюють у кожному регіоні України, система реабілітаційних агенцій та підприємств, що вижили навіть за складних часів економічної кризи.

Налагодження партнерських стосунків і діяльність нарівні з державними агенціями у системі допомоги окремим групам користувачів — приклад для наслідування і, варто сподіватися, майбутнє багатьох НДО соціальної сфери України.

Спроби створення нормативно-правової бази, яка б регулювала порядок надання соціальних послуг недержавними організаціями, мають орієнтуватися на визначення як засад для співпраці між органами влади та недержавними організаціями, так і певних стандартів щодо надання соціальних послуг та контролю за їхньою якістю. І, разом з тим, треба виважено підходити до регулювання діяльності недержавних соціальних служб, щоб не знищити перші паростки народження нових соціальних технологій.

Підсумовуючи, слід наголосити, що співпраця із громадськими організаціями, добровільними рухами та ініціативами взаємодопомоги має велике значення для соціальної роботи. Незважаючи на те, що рівень діяльності цих структур не завжди відповідає професійним стандартам соціальної роботи, їхня спрямованість та завдання в цілому збігаються із цінностями соціальної роботи і сприяють формуванню солідарності в суспільстві, яка, в свою чергу, є важливою умовою існування та розвитку соціальної роботи і соціальної сфери суспільства в цілому.

Важливим є також і те, що багато з тих, хто починав свою роботу в громадських організаціях, прагне набути фахових знань, і для багатьох — це перший крок до оволодіння соціальною роботою як професією.

Основні поняття

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО; ТРЕТІЙ СЕКТОР; НЕДЕРЖАВНА ОРГАНІЗАЦІЯ; ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ; ГРУПА ВЗАЄМОДОПОМОГИ.

Запитання для дискусії

- Чому люди об'єднуються в недержавні організації?
- Якою може бути співпраця між державними та недержавними соціальними службами в Україні?
- Які форми залучення нових членів до груп взаємодопомоги ви можете назвати?
- Як ви гадаєте, чи потрібна підтримка професіоналів на етапі становлення груп взаємодопомоги? Чому?
- Чи можна розпочинати роботу щодо створення групи взаємодопомоги, не маючи відповідної фінансової підтримки? Поміркуйте над наслідками.
- Як ви ставитесь до думки, що “допомогти інвалідові може тільки інвалід”?
- Що, на вашу думку, заважає розвитку громадських організацій соціальної сфери в Україні?
- Які враження у вас склалися на основі власного досвіду знайомства з роботою громадських організацій соціальної сфери?

Використана література

1. Social Work Dictionary.— 3rd ed./ Barker, R. (Ed.).— Washington: NASW Press, 1995.— P. 68, 70.
2. Reading, P. Community Care and Voluntary Sector: The Role of Voluntary Organizations in a Changing World / British Association of Social Workers.— Birmingham: Venture Press, 1994.— 102 p.
3. Браун А. Групповая работа в Великобритании // Практика социальной работы.— К., 1996.— С. 57.
4. Вестник благотворительности.— 1999.— № 1—2.— С. 8.
5. Гаранții соціальної захисти інвалідів: Сборник нормативних актів України.— К.: Изд-во избирательного штаба НДП, 1998.— 77 с.
6. Довідник громадських організацій України.— К.: Ресурсний центр “Гурт”, 1997.— 240 с.
7. Довідник неурядових організацій України / Творчий центр Каунтерпарт.— К., 1998.— 519 с.
8. Закон України “Про об’єднання громадян” // ВВР.— 1993.— № 45.
9. Закон України “Про благодійництво та благодійні організації” // Відомості Верховної Ради.— 1997.— № 46.
10. Правова база діяльності громадських організацій в Україні.— К., 1997.
11. Шумлянський В. Реформування психіатричної служби в Україні: доклад из практики // Вісник Асоціації психіатрів України.— 1998.— № 3.
12. Як справи, ресурсні центри? // Нова громада.— 1998.— № 1.— С. 1.